

Dan Anghel, George Valentin Bounegru

Un *gladius* roman descoperit la Noșlac, Jud. Alba

Key words: sword, roman period, Dacia, restoration.

Cuvinte cheie: sabie, epoca romană, Dacia, restaurare.

Dan Anghel, George Valentin Bounegru

A Roman *gladius* discovered at Noșlac, Alba County

Two years ago, in Noșlac – a locality in the northern part of Alba County – a piece of Roman weaponry was discovered using a metal detector. Based on its typological characteristics, it belongs to a relatively rare type within in Dacia Province. The object falls into the *Pompeii type*, characterized by the triangular shape of its tip and its two parallel cutting edges. The location of the discovery, now a deciduous forest, lies not far from a Roman settlement. Moreover, the area is well suited for agriculture, and the salt deposit at Ocna Mureș, located a few kilometers away, along with the presence of the *Ala I Batavorum* fort on the opposite bank of the Mureș River, contributed to dense habitation across a broader area.

The relative rarity of pieces of this type required increased attention during the restoration process, which attempted to restore as much of the original shape as possible and stabilize the physical and chemical structure of the metal.

Dan Anghel, George Valentin Bounegru

Un *gladius* roman descoperit la Noșlac, Jud. Alba

În urmă cu doi ani la Noșlac, o localitate aflată în nordul județului Alba, a fost descoperită prin detecție o piesă de armament roman care prin caracteristicile tipologice se încadrează unui tip destul de rar în fosta provincie Dacia. Piesa se încadrează în *tipul Pompeii*, caracterizat de forma triunghiulară a vârfului și cele două tășuri paralele. Aflată locația descoperirii, astăzi pădure de foioase, se află nu foarte departe de o așezare romană. De altfel, zona este una propice agriculturii, iar zăcămintul de sare de la Ocna Mureș aflat la câțiva kilometri și prezența castrului *Ala I Batavorum* de pe malul opus al Mureșului au generat o puternică locuire pe un areal mai mare. Relativa raritate a pieselor de acest tip a impus o atenție sporită în cadrul procesului de restaurare prin care s-a încercat redarea pe cât posibil a formei originale și stabilizarea fizico-chimică a structurii metalice.

În ultimii ani, în România s-au înmulțit descoperirile efectuate cu ajutorul detectorului de metale. Piese absolut spectaculoase sau obiecte comune, uzuale sau rarissime, acestea intră în patrimoniul muzeelor din județele unde au fost descoperite.

La finalul primăverii anului 2024 Muzeul Național al Unirii Alba Iulia a fost sesizat în scris de către un posesor de detector de metale asupra faptului că în ziua precedentă acesta făcuse o descoperire susceptibilă de a fi încadrată în categoria patrimoniului cultural național, respectiv un *gladius* databil în epoca romană. Descoperitorul a procedat la dezvelirea și fotografierea piesei, dar nu a ridicat-o de la locul său, lăsând această operațiune la latitudinea unui arheolog care să investigheze astfel și posibilul context¹. Ca urmare

a sesizării ne-am deplasat la fața locului unde în urma unui diagnostic intruziv am ridicat piesa descoperită (fig. 1,2).

Locul descoperirii

Zona descoperirii este pe raza UAT Noșlac, în pădurea situată la sud de sat (*vezi* fig. 1,1). Zona, deși acoperită cu pădure de foioase, este cunoscută cu toponimul „Pe șes”. Artefactul a fost descoperit într-un spațiu plan, drept, care putea fi utilizat odinioară ca drum de legătură între comunitățile care locuiau într-un areal mai larg. Astăzi în teren această potențială cale de acces nu este însă vizibilă.

Localitatea Noșlac este situată în nord-estul județului Alba, pe malul stâng al râului Mureș. În Repertoriul arheologic al județului Alba localitatea era cunoscută datorită descoperirilor preistorice cu precădere, dar și a unor monede romane (imperi-

1. Pe această cale apreciem atitudinea descoperitorului Kolozsvári Csaba care a ales această modalitate de abordare a situației în locul extragerii și predării către primărie.

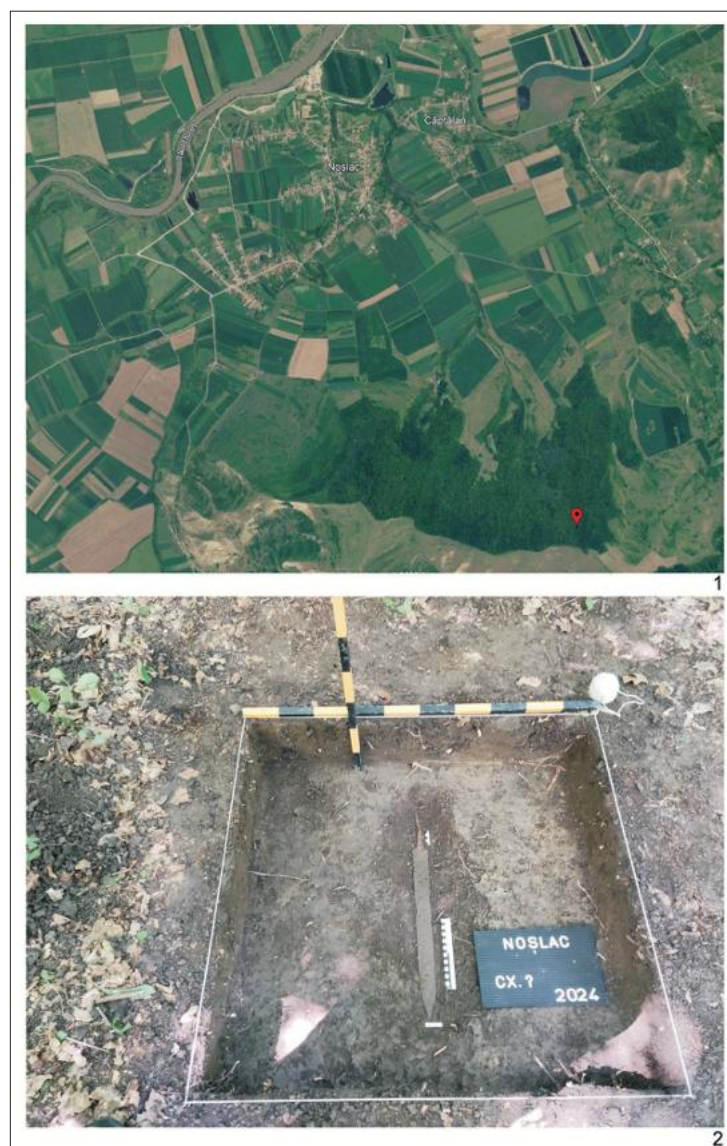

Fig. 1. 1 – Amplasarea descoperirii; 2 – Imagine din timpul prelevării piesei.

Fig. 1. 1 – Location of the discovery; 2 – Image from the time the piece was taken.

ale) [Rep Alba 1995, 53]. În toamna anului 2022 a fost descoperit pe raza localității, tot cu ajutorul detecției, un tezaur monetar compus din 109 de denari imperiali². De asemenea, din diverse puncte de pe teritoriul localității au fost efectuate descoperiri de epocă romană tot cu ajutorul detecției³.

2. Drept urmare, am realizat un diagnostic arheologic din care au rezultat mai multe materiale de epocă romană. În urma acestei identificări a fost înscris în RAN a unui întins sit de epocă romană.

3. O serie de fibule descoperite prin detecție au fost publicate anul precedent. De la Noșlac provin 5 exemplare aflate nu departe de pădurea în care a fost descoperită spada romană [vezi Bounegru 2025, 266, 268].

Terasele râului Mureș sunt propice locuirii, iar exploatarea de sare de la Ocna Mureș au facilitat dezvoltarea comunităților umane pe un areal mai larg. Din cercetările perieghetice, încă inedite, am constatat că locuirea romană este prezentă pe fiecare dintre numeroasele văi care străbat zona. În raport cu această locuire, punctul descoperirii este dispus geografic central față de siturile de epocă romană aflate pe raza localităților din jurul său.

Descrierea piesei

Revenind la piesa descoperită, aceasta este un *gladius* de tip Pompeii [Ulbert 1969, 119-125]

realizat din fier, având lungimea totală de 670 mm dintre care 506 mm lama și 164 mm lungimea mânerului (fig. 2,1). Lama are astăzi formă dreptunghiulară în profil, având vârful triunghiular și umerii drepți. Lățimea este de cca 45 mm în zona centrală, această dimensiune crescând cu 2mm spre mâner. Limba de mâner este lungă și prezintă în zona sa centrală o ușoară îndoitură, o deteriorare antică vizibilă pe una dintre fețe. La momentul descoperirii această deteriorare, similară unei lovitură, era pe partea din jos, pe sol. În capăt, limba păstrează parțial un buton mic din bronz cu ajutorul căruia era prins mânerul. Lipsa mânerului indică fără dubiu că acesta era realizat din lemn care s-a deteriorat în decursul timpului. Lungimea limbii de mâner este extrem de mare pentru lățimea palmei și a gârzii, așa că avem de-a face cu o terminație sferică și nu emisferică. De altfel, acest aspect al dimensiunii limbii de mâner a fost clarificat de către Liviu Petculescu.

Chiar dacă descoperirile de spade romane sunt relativ numeroase, tipul Pompeii în care este inclusă și descoperirea de la Noșlac este rar în Dacia romană. Din Dacia este publicată o spadă cu caracteristici asemănătoare descoperită în castrul de la Berzobis (Berzovia, jud. Caraș-Severin) [Flutur 2007, 69-73]. Arma se afla în stratul de nivelare al primului nivel de locuire, fiind datată în perioadă traianică. Limba de mâner a piesei de la Berzovia este mai scurtă decât în cazul celei de la Noșlac (fig. 2,2). În plus, la o mică distanță se afla și capătul emisferic al mânerului realizat din bronz, păstrând însă în interior fragment din limba de fier. Spre deosebire de aceasta, piesa noastră avea, după cum am spus și mai sus, un mâner din material care s-a deteriorat în decursul timpului, probabil lemn, iar sistemul de prindere era diferit.

O a doua analogie, având caracteristicile tipologice similare a fost descoperită în urmă cu câțiva ani la Pricaz, jud. Hunedoara (fig. 2,3) cu ocazia unor cercetări preventive ocazionate de efectuarea unei lucrări de infrastructură⁴. Piesa, inedită încă, are lamele/muchiile paralele, curbate ușor spre interior, probabil datorită uzurii funcționale și/sau ascuțirilor repetate. După restaurare se observă mai bine cele două tășuri care sunt concave. De asemenea, partea distală a vârfului

lui triunghiular este ruptă. Contextul descoperirii este unul preroman.

Cea de-a treia analogie, descoperită tot prin detecție, inedită și aceasta, ne-a fost semnalată de către colegul Bogdan Ciupercă de la MJ Prahova, locul descoperirii fiind în zona Pasului Tabla Buții⁵. Locația leagă descoperirea cel mai probabil de războaiele dacice. Piesa este una cu stare de conservare excelentă.

Cât privește celelalte spade romane sau elemente de gardă provenite de la acestea descoperite în provincia Dacia, ele au fost analizate de către Liviu Petculescu într-un material publicat recent [Petculescu 2023, 487-504]. Cele mai multe sunt încadrate altor tipuri și, cu excepția piesei de la Berzovia, nu sunt analogii cu descoperirea de la Noșlac. În Imperiu, spadele sunt cuprinse într-o monografie amplă aparținând lui Christian Miks. Piesa noastră se încadrează tipologic variantei clasice de lame *tip Pompei* (Klingen der Variante „Klassisch”) [Miks 2007, 66-67, Vortafel C,8; Taf. 29-33]. Caracteristicile muchiilor, ale umerilor și vârful corespund acestei variante. Și din punct de vedere al dimensiunilor, redată mai sus, având în vedere că se păstrează întregă, spada de la Noșlac corespunde tipologic. În cazul acestui subtip, lamele pot atinge o lungime până la 550 mm. Majoritatea, însă, se situează în intervalul 400 și 500 mm, cu o predominanță a lungimilor de peste 440 mm. Lățimea maximă a lamei variază între 35 și 52 mm, predominând lamele cu lățime între 35 și 45 mm.

Restaurarea piesei

Relativa raritate a pieselor de acest tip a impus o atenție sporită în cadrul procesului de restaurare prin care s-a încercat redarea pe cât posibil a formei originale și stabilizarea fizico-chimică a structurii metalice.

Piesa, aparent intactă, prezintă o serie de zone în care miezul metalic a fost parțial sau total transformat în produși de coroziune. În urma unor microteste de laborator a fost relevat că suprafața piesei este acoperită cu un strat neuniform de oxid fero-feric (magnetită) suprapus de

4. Informație amabilă C. Dima și A.C. Bolog căroră le mulțumim pe această cale.

5. Comunicarea științifică „Un *gladius* recent descoperit pe teritoriul județului Prahova” susținută în cadrul Sesiunii de Comunicări Științifice „Milenii teaurizate. Creație și spiritualitate”, Ediția a XXII-a, Buzău, 9-10 mai 2024. De asemenea, pentru informațiile oferite cu generozitate îi aducem mulțumiri.

Fig. 2. 1-2 – Noșlac (înainte și după restaurare); 3 – Berzobis [Flutur 2007, pl. I/ 2]; 4 – Pricaz.

Fig. 2. 1-2 – Noșlac (before and after restoration); 3 – Berzobis [Flutur 2007, pl. I/ 2]; 4 – Pricaz.

oxid feric, depuneri mecanice de sol și carbonați de calciu.

Distrugerea parțială a miezului metalic este datorată atacului diversilor factori din sol (umiditate, atacul bazic sau acid) evidențiindu-se ca principal factor acțiunea clorurilor insolubile din compoziția diversilor compuși de oxidare a fierului.

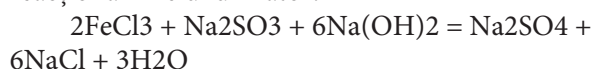
Butonul din bronz ce fixa capătul mânerului este, și el, total transformat în produși de coroziune ca urmare a diferențelor de potențial electrochimic între cele două tipuri de metal.

Produșii de coroziune cu aspect îngroșat ce deformează aspectul piesei au fost îndepărtați prin curățări mecanice manuale, utilizarea micro-

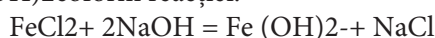
motoarelor cu freze abrazive și microsablare la 6 atmosfere.

Pentru eliminarea clorurilor s-a ales aplicarea unei metode de stabilizare chimică prin băi repetate într-o soluție de sulfat de sodiu (Na_2SO_4), 25,2% și hidroxid de sodiu (NaOH), 2% [Mourey, 1998, 67; Hamilton 1999, 67], în etuvă la o temperatură de 60°C. Soluția a fost schimbată la intervale de 1-2 săptămâni.

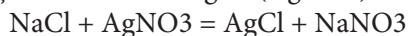
La tratarea pieselor din fier corodate în care stratul de oxizi conține FeCl_2 și/sau FeCl_3 , în soluția amintită anterior sunt posibile o serie de reacții în urma cărora clorurile se vor regăsi sub formă solubilă [Anghel, Ursu 2015, 193]. Datorită caracterului reducător al sulfatului de sodiu și mediul bazic din soluția de tratare clorura feroasă va reacționa în felul următor:

De asemenea dacă între produșii de coroziune există FeCl_3 acesta va fi transformat în Fe(OH)_2 conform reacției:

La final, clorura se va regăsi în soluție ca și clorură de sodiu (NaCl) solubilă care se îndepărtează periate în apă distilată. Tratamentul continuă timp de mai multe luni, până nu se mai evidențiază prezența clorurilor prin titrarea cu soluție de azotat de argint (AgNO_3).

După încheierea tratamentului chimic piesa a fost clătită în mai multe băi de apă distilată până la eliminarea totală a reactivilor identificată prin teste de pH. Uscarea finală s-a efectuat prin substituirea apei în soluție alcoolică.

Pentru evitarea deteriorării urmelor butonului din bronz acesta a fost protejat de mediul alcalin prin acoperirea cu rășină epoxidică și verificarea integrității stratului și înlocuirea lui, dacă a fost necesar, la fiecare etapă de clătire în apă distilată.

Pasivarea finală a piesei a fost realizată prin aplicarea de soluție pe bază de acid tanic (Fertan) aplicat la cald în două straturi la intervale de 24 de ore.

Pentru conservarea finală a fost aplicat un strat de Paraloid B72 cu o concentrație de 3% în soluție alcoolică.

Concluzii

Sabia este importantă prin semnificația și raritatea sa, piesa romană de armament este foarte

importantă prin raritatea sa. Pe scurt, date fiind analogiile de mai sus, pe teritoriul fostei Dacii romane gladii de *tip Pompeii* sunt doar descoperirile de la Berzobis și de la Noșlac. Dacă extindem aria studiată la nivelul actualei României, am adăuga descoperirea din nordul Munteniei – Tabla Buții. Piesa de la Pricaz este contextualizată în perioada dacică, deci cronologic anterioară epocii romane.

În linii mari, datarea pieselor similare începe cândva înainte de mijlocul sec I p.Chr și se încheie la războaiele marcomanice [Miks 2007, Vortafel B].

O problemă pe care o ridică descoperirea este legată de caracterul întâmplător sau intenționat prin care piesa a ajuns în locul descoperirii. O acțiune intenționată presupune o depunere cu un scop anume. Cu prilejul diagnosticului intruziv pe care l-am efectuat pentru recuperarea armei nu am constatat existența în acel loc sau în apropiere a unor elemente care să o poată lega de un context funerar sau de un loc cult. Prin excludere, spada a fost „pierdută”, iar împrejurările prin care posesorul a rămas fără ea pot fi multiple și mai degrabă speculative, lipsite de argumente sau contexte de ordin istoric. Astfel că asupra acestora am ales să nu ne pronunțăm.

Cât privește dezvoltarea locuirii antice pe malul stâng al Mureșului, aceasta se datorează salinelor de la Ocna Mureș. Exploatarea sării a atras după sine dezvoltarea unor activități economice conexe, dar și o prezență militară stabilă pe malul opus al râului unde începând cu perioada lui Hadrian se va afla încartiruită *Ala I Batavorum*.

Cei doi factori, unitatea militară și resursa de sare, au constituit factorii esențiali care au atras o locuire intensă în zonă. Sunt atestate așezări de mari dimensiuni, precum cele de la Noșlac și Micoșlaca, consemnate în Repertoriul Arheologic Național, alături de o serie de *villae rusticae* care valorificau în epocă potențialul agricol al numeroaselor terase dezvoltate de-a lungul unor văi străbătute de pâraie de mici dimensiuni, în mare parte secate astăzi.

În contextul actual în care muzeele românești sunt asaltate de descoperiri efectuate cu detectorul, cele mai numeroase scoase din contextul lor, publicarea selectivă a unor piese, coroborată cu trasarea unor situri arheologice, acolo unde este cazul, rămâne o soluție de avarie.

Bibliografie

- Anghel, Ursu 2015:** D. Anghel, M. Ursu, Contribuția investigațiilor multidisciplinare în vederea restaurării unor piese de armament și harnașament din perioada regatului dac. *Apulum*, LII, 2015, 181-216.
- Bounegru 2025:** G.V. Bounegru, Un lot de fibule descoperite recent pe teritoriul jud. Alba. In: (D Aparaschivei, G. Bilavski, L. Bacumenco-Pîrnău eds.) *Varia Archaeologica V. Cercetarea arheologică românească între performanță și austeritate*, (Cluj-Napoca 2025), 265-280.
- Flutur 2007:** Al. Flutur, Un *gladius* din castrul Bersobis. *Analele Banatului*, S.N., Arheologie-Istorie 15, 2007, 69-73.
- Hamilton 1999:** D.L. Hamilton, Methods of Conserving Archaeological Material from Underwater Sites. *Anthropology*, 605, Conservation of Archaeological Resources, I, January, 1, 1999.
- Miks 2007:** G. Miks, Studien zu römischen Schwertbewaffnung in der Kaiserzeit. *Kölner Studien zur Archäologie der römischen Provinzen* 8. (Rahden/Westf. 2007).
- Mourey 1998:** W. Mourey, Conservarea antichităților metalice. (București 1998).
- Petculescu, Barbu 2016:** L. Petculescu, M. Barbu, Roman swords from Micia. *Acta Musei Napocensis* 53/1, 2016, 177-183.
- Petculescu 2023:** L. Petculescu, The swords in Roman Dacia. In: *LIMES XXIII Proceedings of the 24th International Congress of Roman Frontier Studies 2nd – 9th September 2018 Viminacium – Belgrade, Serbia, VOL. I*, (Belgrade 2023), 487-504.
- Rep Alba 1995:** Repertoriul Arheologic al Jud Alba, (V. Moga, H. Ciugudean, eds), *Bibliotheca Musei Apulensis* II, (Alba Iulia 1995).
- Ulbert 1969:** G. Ulbert, *Gladii aus Pompeji*, Germania, 47, 1969, 119-125.

Dan Anghel, dr., Restaurator ceramică-metal, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, România, e-mail: dnanghel@yahoo.com.

George Valentin Bounegru, dr., cercetător științific II, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, România, e-mail: bounegru_g_viziru@yahoo.com, ORCID: 0009-0001-8606-6654.